AKHILA KARNATAKA SAMSKRITA PARISHAT PUBLICATION - 24

श्री आसूरि अनन्ताचार्य स्वामि विरचितम्

सम्मार्जनीशतकम्

SAMMAARJANEE SHATAKAM

of

Asoori Ananthacharya Swami

Edited with Introduction and Notes

by

Prof. Gargeswari Venkatasubbaiah

प्रकाशकौ

यदुगिरि यतिराज मठः, बेङ्गलूरु - ३

तथा

अखिल कर्णाटक संस्कृत परिषत्

बेङ्गलूरु - १६

श्री आसूरि अनन्ताचार्य स्वामि विरचितम्

संमार्जनीशतकम्

श्रीमतां विदुषां रङ्गनाथ शर्मणाम्

अत्यमूल्येन साहाय्येन

प्रा. गर्गेश्वरी वेङ्कटसुब्ब शर्मणा

परिशोधितम्

प्रकाशकौ

श्री यदुगिरि यतिराज मठः, बेङ्गलूरु - ३

तथा

अखिल कर्णाटक संस्कृत परिषत्

बेंङ्गलूरु - ५६० ०१९

SAMMAARJANEE SHATAKAM —By Sri Asoori Ananthacharya Swami. Edited with Introduction and notes by Prof. Gargeswari Venkatasubbiah .

Publishers

Sri Yadugiri Yathiraja Matha, Sampige Road, Malleswaram, Bangalore - 3

and

Akhila Karnataka Samskrita Parishat

Bangalore Branch

Gokhale Institute premises, Bull temple Road

N.R. Colony, Bangalore - 560 019

Price : Rupees Ten

Printed at

PARIMALA MUDRANALAYA

Ramanjaneya Road,

Hanumanthanagar

Bangalore - 560 019. Phone : 625516

PREFACE

When I was collecting material for an article on महिषशतक of वाञ्छेश्वर, I came across the name of संमार्जनीशतक of Melkote Ananthacharya or Anandalwar. When I made enquiries about it, I learnt that the author's son was the present Peethadhipathi of Yadugiri Yathiraja Matha.

When I approached His Holiness for a copy of the book, he told me that the book had been printed about 90 years ago and that no copy was available. He, however, told me that he would search for a manuscript of the book. On my next visit to him he not only handed over a copy of the manuscript (dated 9-1-65), to me, a complete stranger, but also asked me to get it printed. He promised to meet the cost and immediately gave a cheque to meet a part of the printing expenses. I am very grateful to him for his kindness and for the trust he placed in me.

Dr. B.S. Ramakrishna Rao kindly agreed to look after the printing and arrange for publication of the book under the auspices of the Akhila Karnataka Samskrita Parishat. He also prepared the press copy.

When I started reading the book, I came across many obscure passages in it. When I approached Vidwan

N. Ranganatha Sharma, the famous scholar and poet, he was kind enough to discuss with me and guide me to cull out meanings from many of the obscure passages and also to make some emendations. In spite of our best efforts, we could not make out the meaning of verses 91 and 96 and the third line in verse 68. These have been marked by a question-mark in the text. We have changed a single letter in a few stanzas and added 2 missing letters in the last line of the last stanza. In all these cases, the original letters have been shown within brackets. I am deeply indebted to Vidwan Sharma for his kind help. He had to spend many evenings with me for this work.

In spite of my best efforts, I could not get a copy of the earlier edition. Hence this edition is based solely on the manuscript given by the Acharya of Yathiraja Matha.

It was suggested that an English translation of the book may be given. But due to lack of time and also in view of the increase in the cost of printing, this could not be done. However, on the suggestion of Vidwan Sharma short notes have been given, after the text. I hope that these would be of some help to the readers.

I again thank Dr. Rao, for all the trouble he took and wish him a long happy and busy life in the cause of Samskrita. I express my thanks to Sri Chidambariah,

himself a lover of Samskrita, and the proprietor of Parimala Mudranalaya, for the fine printing and neat get-up of the book.

I hope the lovers of Samskrita will welcome the book and crave their indulgence for any short comings of mine.

"Ganesha Dhama" **Gargeswari Venkatasubbiah**
20, Second Cross, 9th Main 25-8-91
Rajamahal Vilas-Extension, (श्रावणपूर्णिमा)
Bangalore - 560 080

INTRODUCTION

संमार्जनीशतक is a विडम्बनकाव्य (Satirical work) addressed to the Broom and written with the purpose of chastising the persons who transgress the moral code, and wicked persons who occupy important official positions, solely because they are the favourites of the appointing authorities and also to chastise those who appointed them.

The author of the work, Vidwan Asoori Ananthacharya (also known as Anandalvar) was a direct descendant, in the male line, of Sri Ramanujacharya, the famous Sri Vaishnava Saint. Sri Ramanujacharya had two sons, of whom the younger was known as (Pemman) Asoori Perumal. Sri Thirumalacharya, a descendant of Asoori Perumal, migrated to Thiru-Narayanapuram (Melkote) and settled in Ramanuja Agrahara, under the patronage of Vijayanagara and Mysore rulers. Sri Narasimhacharya, a descendant of Sri Thirumalacharya, had three sons, of whom our author was the eldest.

Sri Anandalwar was born on 24-2-1859. He studied Veda, Vedanta, Sastras and Sahitya at the feet of Natampalli Alasingracharya, the then famous Mathadhipathi of Yathiraja Matha and later under the guidance of

Panditharathnam Kuppannayyangar Swami of Mandaya Agrahara. Later on, he passed the Vidwat Pareeksha of Sarasvati Praasaadika Mahapathasala of Mysore (the present Mysore Samskrita college), being placed first among 32 students. It is learnt that he was a सहाध्यायी of Maha Vidwan Sosale Ayyasastri (1854-1934), the son of the famous Samskrita scholar Sri Sosale Garalapuri Sastri.

Ananthacharya stayed for sometime at Badarinath and on his way back visited Tehri-Garhwal, Bikaner, Reva, Baroda, Thiruvananthapuram and Thanjavur, where he received high honours from the rulers.

After his return to Mysore, he joined Sadvidya Pathashala and worked as a Samskrita Pandita. It is during this time that he wrote Sammarjani Sataka. Later on, he also worked as a Pandita in the Mysore Archaelogical Department, where Sri R. Narasimhacharya was the Director.

He was invited by Maharaja Venkataramana Simha of Reva to the Akhila Bharatha Vidwat Sabha, where also he was honoured. At that time, he was praised by Pandita Madana Mohana Malaviya and Lokamanya Bala Gangadhara Tilak.

On 11-2-1921, he entered Samnyaasaashrama and became the head of Melkote Yathiraja Matha, founded by Sri Ramanujacharya, as the 36th Acharya of the Parampara. He then made another All India tour and returned to Melkote in 1930, after a lapse of 8 years. Some renowned scholars like Ramavatara Sarma, Jaiswal and Mahamahopadhyaya Hara Prasada Sastri accompanied him for some time.

Sri Anandalwar was conversant with many languages including Kannada, Hindi, Tamil and Telugu in addition to Samskrita.

The Acharya wrote and also critically edited many Samskrita works. The following were printed and published during his life time :-

Vedanta Works- सद्विद्याविजय, विजयमङ्गलदीपिका, and अष्टश्लोकी व्याख्या.

Pancharatra Agama - पाद्म संहिता (2 parts),

पौष्कर संहिता, काश्यप संहिता and अनिरुद्ध संहिता.

Kavya, Alankara and Stotra - संमार्जनीशतक, 22nd, 23rd and 24th chapters of शृङ्गार प्रकाश, भावप्रकाशन, तापसवत्सराज नाटक, मेघसंदेश, काव्यपद्यावली, कुन्तलेश्वरदौत्य,

स्वप्नवासवदत्त, यमकरत्नाकर, भगवच्छास्त्रभास्कर, यतिधर्मसमुच्चय, ध्वन्यालोक, विद्याकन्दल and उपनिषत्स्तोत्राणि.

He had kept ready for publication his own work द्विर्नामदुर्नाटक, अलङ्कारसर्वस्व with विद्याचक्रवर्ति व्याख्या and many other works.

The Acharya left this world on 17-5-1943.

The above biographical details were kindly furnished by his son the present Acharya (39th), of Yathiraja Matha, who has made a deep study of Agamas, including Saivagama and also written some books on them in Kannada and Telugu.

The present work commences with two benedictory verses. In the first (the unnumbered one)- which perhaps is taken from some other work of the author or may be a common मङ्गलपद्य of many works of his - he praises अनन्तशायी विष्णु. In the next verse (no.1), the author dedicates himself to the service of Lord लक्ष्मीनृसिंह and prays that he (named अनन्त) may be enabled to accomplish some thing novel (किमपि कौतुकं आतनोतु).

In verses 2-4, he says that any one visiting the capital of Karnataka (ie Mysore), will experience the different temperaments of the people and that in the commotion caused by the clash between arrogant people he would

feel that the unbroken tradition / Vaishnava tradition (अच्युतसंप्रदायः) is almost disappearing, due to lack of sincerity, except in the assemblies of men of taste.

Verses 5-10 form an introduction to the work. Oh संमार्जनि ! Though many earlier poets composed works on subjects like sandals (पदत्र), none has written a poem about the Broom. So let me write a poem on you.

Here the diction is not polished, there is no clarity of expression or a great scholarly treatment. But the greatness of the subject (संमार्जनी!!) covers up these shortcomings and makes the work appealing to men of taste. (7)

Some of the members of the assembly of scholars (सदस्), are ignorant and some others are jealous and act like deaf-mutes as regards the merits of others. Where can my words be welcome? (8) So, you मार्जनी alone should hear me. Even if my request to you becomes futile, such a treatment from a virtuous one, like you, is better than a fruitful request to unworthy persons. (9)

Verses 11-23 describe मार्जनी in various ways.

O ! मार्जनि ! you never transgress your limits. You are not made of gold in a king's palace or of human hair

in a poor man's house (सार्वभौमसदने नो हिरण्मयी, दरिद्रमौलेः गृहेऽपि नो लोममयी) (verse 11)

You keep yourself under control, do not desire ornaments or good garments. You are not covetous, you are indifferent towards joy and sorrow, (Verses 12-15), you are a गृहदेवता. (18)

You keep yourself under control, donot desire ornaments or good garments. You are not covetous, you are indifferent towards joy and sorrow, (Verses 12-15), you are a गृहदेवता. (18)

The श्रुति (प्राणाग्निहोत्र section of छान्दोग्य Upanishad) proclaims that the knowledge of the Supreme exterminates all sins, just as the fire, when it comes into contact with your reed - cotton (इषीकतूल), destroys it (16)

Rama made the crow (काकासुर) one - eyed and Vamana made शुक्र one - eyed by using the sharp end of yours. Who other than thou can vanquish the conceited? (21)

Verses 24-48 glorify मार्जनी.

In present day politics, no one knows what will be the consequences of his actions. If water- carriers, who are thoroughly unqualified for any other job, can be made

AKHILA KARNATAKA SAMSKRITA PARISHAT PUBLICATION - 24

श्री आसूरि अनन्ताचार्य स्वामि विरचितम्

सम्मार्जनीशतकम्

SAMMAARJANEE SHATAKAM

of

Asoori Ananthacharya Swami

Edited with Introduction and Notes
by
Prof. Gargeswari Venkatasubbaiah

प्रकाशकौ

यदुगिरि यतिराज मठः, बेङ्गलूरु - ३
तथा
अखिल कर्णाटक संस्कृत परिषत्
बेङ्गलूरु - १६

The beast (पशुः) who gets honour and titles due to his high connections only and not because of merit, and those who appoint such persons as presiding officers of assemblies deserve to be beaten by you (मार्जनी) (64)

A villain, who is a member of an assembly of men, though undeserving to be there, is always afraid of being beaten by you, when his evil deeds are exposed. As he is always thinking of you, मार्जनी, he will soon assume your form, just as a worm constantly thinking of a wasp, becomes a wasp. (भ्रमरकीट न्याय- verse 76)

Verses 85-105 are full of pun (श्लेषगर्भ) and describe the broom as the Sun, night, a lion, Saraswati, a grammarian, a follower of Kumarila Bhatta, mother of Physicians, a good astronomer, a Lokayata (लोकायत- a nastika), a member of माध्वमत, त्रिमूर्ति (Vishnu, Brahma and Siva) and a future चैतन्य.

Verse 92 - Both Panini and yourself are बहुव्रीहिसमाहारप्रसक्त's and सूत्रानुबन्धरसिक's. Panini is fond of Bahuvrihi and Samahara compounds and is an appreciator of सूत्र's and अनुबन्ध's. You are engaged in collecting many grains into heaps and appreciate being bound by a string. Thus, you, who are always led by another's hand (पाणिनीता) have now become a follower of Panini (पाणिनी + इता)

Verses 106-112 are the author's conclusive remarks. He wishes that his work may chastise evil men and make wise men happy.

In the last verse (No. 112), he requests मार्जनी (the Broom), with folded hands to cleanse the dust at the top of Yadugiri (Melkote) hill, as the Lord Sri Sampath Kumara is going around in a procession on the hills and also in the purified minds of men. The work ends with the words संपत्सुतः क्रमते हरिः (May Vishnu, in the form of Sampath Kumara, excel.).

Most of the Verses (ie. 92) of the Sataka are in वसन्ततिलका metre. The other metres used are शार्दूलविक्रीडित (6), मन्दाक्रान्ता (4) ; अनुष्टुप्, उपजाति and वसन्तमालिका (2 each) आर्या, प्रहर्षिणी, शालिनी, शिखरिणी and हरिणी (1 each).

महिषशतक of वाञ्छेश्वर (who was well known in his time as श्लेषकविसार्वभौम), which is a विडम्बनकाव्य par excellence, was very popular among Samskrita scholars of Mysore during the middle and last decades of the 19th century, as Sri Kutti Sastri (कुट्टिशास्त्री) the commentator of the work and a great grandson of the poet, was a respected and well - loved figure in the Mysore court and a धर्माधिकारी in the second quarter of that century. Our author must have read the work and taken it as a model for his present work.

In fact, in verse 104, he seems to say, though indirectly by pun, that this work of his excels महिषशतक and similar works. (महिषीशतकादिकं संमार्ष्टुम् एतत् अलम्). This however is a tall claim.

The work clearly exemplifies the erudite author's mastery over Samskrita language and his deep knowledge of Sastras. But the meaning of some verses is obscure. Recourse to दूरान्वय and विभक्तिविपरिणाम is necessary to construe some stanzas. A few verses (Nos. 50, 54, 65, 77 and 109) verge on the indecent. However, these shortcomings may be overlooked, because of the good qualities of the other verses, some of which are very fine and graceful. These drawbacks may be due to the fact that the author wrote this short poem, when he was in a very angry mood and, perhaps, when he was feeling that some gross injustice had been done to him. It seems that he did not revise the poem later, when he had cooled down.

We may, unhesitatingly, say that this शतककाव्य is a good addition to Samskrita Literature.

—G. Venkatasubbiah.

सम्मार्जनीशतकम्

अनपायकृतास्पदामजस्रं श्रियमासाद्य परामनन्यलभ्याम् ।
विहितोदयमस्तु वस्तु भूत्यै सुगुणैकान्तमनन्तभोगतल्पम् ॥

स्वामी गुरुर्विजयते कमलासहायः
स्वेच्छाहरिर्य इह यादवशैलशृङ्गे ।
स्वं तस्य पादकमले विनिवेश्य नन्ताऽ
नन्ताह्वयः किमपि कौतुकमातनोतु ॥ १ ॥

कर्णाटमण्डलसमुज्ज्वलराजधानी-
द्वित्रक्षणव्यतिकरोऽपि जनस्य यस्य ।
सम्पद्यते जलनिधेरपि तस्य सद्यः
भिन्नान्तरङ्गसरणिं विवरीवरीति ॥ २ ॥

संरम्भ एष समदोद्धतसंप्रमर्दाद्
यद्यप्युदेति पुनरच्युतसम्प्रदायः ।
धिक्कालतः सहृदयत्वविलोपभीरोः
संलीयते तदपि सिन्धुतरङ्गलायम् ॥ ३ ॥

अत्युत्कटोऽयमनवाप्य तु संविभागं
शान्तिं प्रयाति नहि जातु जने सगन्धे ।
तत्रापि हन्त रसिकस्य विदग्धगोष्ठ्या-
मङ्गीकरोति ननु कामपि वाचि भङ्गीम् ॥ ४ ॥

वस्त्वप्यसारमधिकृत्य निरङ्कुशेच्छा-
स्ते केचन स्फुरदचुम्बितगुम्भनज्ञाः ।
स्वं पौरुषं कति न सन्ति य आलपन्ति
ग्रन्थस्थितिं स(मु)मपहृत्य रहोऽन्यदीयाम् ॥ ५ ॥

जग्रन्थुरेव कवयः प्रथमे निबन्धान्
अर्चान् यथेच्छमवलम्ब्य पदत्रमुख्यान् ।
तेष्वद्य पद्यवचसा प्रणिगद्यतेऽसौ
सम्मार्जनी यदनवद्यमयातयामा ॥ ६ ॥

(नो)ऽत्राज्जिमा पदगतौ पटिमा न चाटौ
व्युत्पत्तिसीम्नि न च वा गरिमा समिन्धे ।
अत्रोपवर्ण्यमहिमा लघिमानमस्यन्
धत्ते स्वयं सहृदयाशयचङ्गिमानम् ॥ ७ ॥

प्रायोऽत्र मूढमतयः कतिचित्त्विहान्ये
ये साक्षरास्सदसि ते विपरीतवर्णाः ।
दुर्मत्सराः परगुणग्रहणै(क)डमूकाः
वाणी मम श्रयतु मार्जनि कुत्र सक्तिम् ॥ ८ ॥

एनामनाश्रयहतां भणितिं मदीयाम्-
अधोन्मुखी शृणु न वाक्यमवाङ्मुखी वा ।
त्वामन्तरा न कथयामि परत्र याच्ञा
मोघाऽपि मे त्वयि वरं गुणगुम्भितायाम् ॥ ९ ॥

प्राञ्चो न केऽपि भवतीमधिकृत्य गाथा-
श्चक्रुस्तदस्तु रचना मदुपज्ञमेषा ।
सम्मार्जनि स्युरथ ता यदि संलभेरन्
सब्रह्मचारिजनसङ्गतिशर्म सर्वाः ॥ १० ॥

नैवाश्रयादपि गुरोर्न लघीयसो वा
प्राप्तामिह स्वपदवीमतिलङ्घसे त्वम् ।
नो सार्वभौमसदनेऽपि हिरण्मयी य-
न्नो लोममय्यसि गृहेऽपि दरिद्रमौलेः ॥ ११ ॥

वृद्धो युवा शिशुरुत प्रमदा पुमान्वा
गृह्णातु मार्जनि करेण कथञ्चन त्वाम् ।
निर्विक्रियं बहिरुपह्वरनिर्विशेषं
त्वं वर्तसे तव वशित्वमिदं प्रशस्यम् ॥ १२ ॥

नो भूषणं मणियुतं किमपीतरद्वा
चीनं न मार्जनि पटच्चरमम्बरं वा ।
धत्से परन्तु शणकङ्कणबन्धमेकं
किं भूषणैस्तव परैर्गुणभूषितायाः ॥ १३ ॥

स्वर्णं मणिं तृणमितोऽपि परन्तु किंवा
लग्नं रहोऽपि तव चंक्रमणान्तराले ।
दूरे क्षिपस्यवकरोत्करनिर्विशेषं
किं वर्ण्यतां तव तु मार्जनि निस्पृहत्वम् ॥ १४ ॥

आलोकसे ननु मुखं न परस्य कस्या-
प्याभाषसे किमपि मार्जनि शापिताऽपि ।
नो वा पदात्पदमुपैषि विनैव कार्यं
लोके मनस्विनि तुलां तव नेक्षिषीय ॥ १५ ॥

पापक्षयं प्रगृणती परमात्मवित्त्या
सा हि श्रुतिर्जगति निर्विचिकित्सकार्ये ।
उच्चैस्तरामुपमिनोत्यखिलात्समग्रौ
प्रोतं यथेति भवदीयमिषीकतूलम् ॥ १६ ॥

नम्राननासि सुगुणे मुखमात्मनस्त्वं
तीक्ष्णं विचिन्त्य किमु मार्जनि दूयमाना ।
अङ्के निजेऽपि विकृते यदनुद्धतत्वं
लोके रहस्यमिदमेव कुलीनतायाः ॥ १७ ॥

के वा गृहा जगति मार्जनि मानुषाणां
संन्ति त्वया ह्यननुवर्तितकोणभागाः ।
इच्छाविचेतनतनुं भवतीं प्रतीमो
नानाकृतीरुपगता गृहदेवतेति ॥ १८ ॥

नीचेऽपि कर्मणि शुचं विनियुज्यमाना
नाप्युत्तमे बत बिभर्षि मुदं मदं वा ।
सम्मार्जनि स्फुटमतो वरयोगिनीं त्वां
मन्यामहेऽत्र समदुःखसुखानुषङ्गाम् ॥ १९ ॥

एकान्तवासिनि न चाभिदधासि किञ्चि-
न्नत्रापि मार्जनि ततः कृपयावतीर्णाम् ।
वाचाटशिक्षणकृते परमात्मशक्तिं
त्वामत्र मानवति मानवतीं प्रतीमः ॥ २० ॥

काकं खलं रघुपतिर्विततान काणं
दानच्छिदं बलिमुखेन स वामनः प्राक् ।
चक्रे तु शुक्रमपि शूकशिखाग्रतस्ते
दर्पोद्धतप्रशमने त्वदृते किमन्यत् ॥ २१ ॥

कर्मानुसारि लभते जनता जगत्यां
शर्मादि मार्जनि कृतं किमु वा भवत्या ।
मर्मात्र वेद ननु कस्त्वयि यद्विधाता
निर्माति सर्वगृहपावयितृत्वमुच्चैः ॥ २२ ॥

नातोऽस्ति बल्बजतमं जगतीह वस्तु
लोमानि तान्यपि वराहशरीरजानि ।
सारूप्यभाञ्जि तव मार्जनि संप्रथन्ते
कूर्चात्मना कनकरत्नरजोविशुद्ध्यै ॥ २३ ॥

अस्यानुसारि नियतं तदिति व्यवस्था
कस्यापि नालमधुनातनराजतन्त्रे ।
शस्या त्वमेव परिमार्जनि यद्बिभर्षि
स्वस्यानुरूपमविवर्तिमृजाधिकारम् ॥ २४ ॥

अम्भस्सम्भृतकृम्भगुम्भितशिखाप्रालम्बिशिक्यद्वयी
न्यञ्चद्वीवधवंशदंशकिणभृन्निम्नोन्नतांसस्थलाः ।
सूदाश्चेदधिकारिणो नृपपदेष्वागर्भदासा बलात्
किं न स्युर्भवदाश्रया अपि तथा सम्मार्जका मार्जनि ॥ २५ ॥

तीक्ष्णा मुखे भवसि मार्जनि यद्यपि त्वं
नो पृष्ठतः क्वचन वा विषमासि जातु ।
क्षुद्रान् क्षिपन्ति मुखतस्तु जनास्ततस्ते
पृष्ठे पुनर्विदधते गुणसङ्गतिं ते ॥ २६ ॥

वस्तूनि यानि न कुलीननिबन्धवन्ति
हा हन्त तानि भुवि मार्जनि बन्धवन्ति ।
वृत्तं कुलीनमधिगम्य मनोरमन्ते
के वानुबन्धरसिकास्त्वयि नो रमन्ते ॥ २७ ॥

यैरीतयः पवनदावकडङ्गरीय
वर्षादयो विपिनसीम्न्यतिवाहिताः प्राक् ।
तेषामिदं करुणया विधिना प्रक्लृप्तं
त्वज्जन्म मार्जनि निरीतिगृहान्तरेषु ॥ २८ ॥

एनां तु मार्जनि तनूमपनुद्य ता(र्णां)र्णीम्
विन्दस्व मेचकमयीं भवतीं नृपालाः ।
सद्यः सुवर्णवलिभिः परिसङ्कलय्य
नामान्तरेण विरुदाय समाद्रियेरन् ॥ २९ ॥

ह्रीबेरजेति नियतं भवतीमवैष्य-
दामोदिनस्त्ववयवा यदि तेऽभविष्यन् ।
हे मार्जनि स्फुटमसावकरिष्यदेव
प्रालम्ब इत्यपि जडो भवतीं विताने ॥ ३० ॥

जानन्ति वा किमु न वा जगदीशितारं
लोकास्तथा न भवतीं तु विदन्ति नैव ।
नो चेत्कथं भवति मार्जनि पांसुलोऽयं
लोकोऽखिलः क्षितितले विरजो विमुक्तः ॥ ३१ ॥

स्वस्त्यस्तु ते कथय मार्जनि (न)मर्म कीदृक्
तप्तं तपः क्वनु कथन्नु कियच्चिरं नु ।
येन प्रभिन्नरुचिजन्तुपरम्परायां
सर्वैरिहाऽविषममाद्रियसे जगत्याम् ॥ ३२ ॥

सारूप्यसम्पदमभिन्नगुणां विभर्तु
कामं करोतु रजसां परिमार्जनं वा ।
वस्त्वन्यदेतदमुना भवदेकलभ्यं
सम्मार्जनीति गुणनाम दुरापमेव ॥ ३३ ॥

ब्रह्मैकमेत्य फलमश्नुवते विभिन्नं
लोका हि मार्जनि परं त्विदमत्र चित्रम् ।
अन्योन्यभिन्नरुचिरप्यखिलो जगत्यां
त्वामाकलय्य लभते फलमेकरूपम् ॥ ३४ ॥

लोके खला य उभये स्युरमेध्यसङ्गात्
स्तोकेतरो भवति येषु गवां विमर्दः ।
तांश्चंक्रमैरथ निजैस्समया पुनानां
ब्रूयुः कथं न खलपूरिति मार्जनि त्वाम् ॥ ३५ ॥

स्वैरं वासो रहसि पुरुषोपान्तगोष्ठ्यादिके वा
यातायातं नियमरहितं यत्परैकप्रसक्तिः ।
स्त्रीणां वृत्तं प्रमथनमिदं त्वय्यपि प्राप्तकाष्ठं
चित्रं सम्मार्जनि तदपि ते साधुवृत्तं स्वरूपम् ॥ ३६ ॥

स्त्रीत्वं स्वनाम्नि परिचिन्त्य तदीयपिक्या
धत्से ह्रियः किमुचितानि तु लक्षणानि ।
सम्मार्जनि स्फुटमवाङ्मुखतादिकानि
यानि स्त्रियोऽलमतनुव्यसनास्त्यजन्ति ॥ ३७ ॥

सापत्रपेव जनसंसदि नम्रवक्त्रा
कोणे वसस्यनवकुण्ठितपृष्ठसीमा ।
किं वाग्रजा किमनुजा तव कङ्कणैक-
भूषा दरिद्रगृहिणी परिमार्जनि स्यात् ॥ ३८ ॥

बध्नाति कङ्कणगुणं करयोर्यदाऽयं
वध्वा जनस्सततरिक्तकलत्रभावे ।
बध्नाति मार्जनि तवापि तदैव सूत्र-
मश्रान्ततत्करपरिग्रहणाधिकारे ॥ ३९ ॥

सञ्चारसीम्नि समधिष्ठितयैव यान्त्या
कोणे निलीय निभृतं कुहचिद्वसन्त्या ।
अङ्गं त्वया स्वमतिसङ्कुचितं वहन्त्या
किं लीयते कथय मार्जनि भीतयेव ॥ ४० ॥

अलसा कुमुखी गुणप्रसक्तिं
कलयन्ती ननु पृष्ठतस्स्वकर्म ।
न विना परनोदनं विधत्ते
गृहिणी मार्जनि सा तवावतारः ॥ ४१ ॥

तावत्क्षमस्व परिमार्जनि यावदेष
होलामहोत्सवविधिर्भविता यदस्मिन् ।
स्वैरं पदत्रपरिघातपुरस्सराणि
त्वत्ताडनानि सकलाश्च महार्घयन्ति ॥ ४२ ॥

यो यो निनीषुरिह वर्त्मनि पांसुले त्वां
पाणौ करोति न हितस्वजनोपदेशात् ।
सद्यस्स्तनग्रहचमत्कृतिमार्जनीदं
चित्रं मिथश्चरति साप्तपदीनमेवम् ॥ ४३ ॥

यद्गोत्राद्यनुचिन्तनं यदुचितप्रायव्रतादिग्रह-
स्तत्पाणिग्रहणे गतानुगतिकैर्मूढैस्समाश्रीयते ।
आशक्तिव्ययमेधते प्रतिपदं पाणिग्रहास्ते शतं
मार्जन्यद्यतनीषु तत्तु युवतिष्वास्ते त्वदाचार्यकम् ॥ ४४ ॥

नो संहता यदि भवेद्द्रवती न जातु
शक्नोषि किञ्चिदपि मार्जनि कर्म कर्तुम् ।
तुल्यांस्त्वया समवलोक्य जनान् हि सङ्घे
शक्तिः कलाविति रहस्यविदः स्मरन्ति ॥ ४५ ॥

यत्पांसुविच्छुरणनिह्नुतरूपशोभं
दूरीकृतं जगति वस्तु विशुद्धभावैः ।
सद्यः प्रमार्जनि भवन्मुखजैः प्रयोगै-
स्तत्संस्कृतं सदुपयोगदशामुपैति ॥ ४६ ॥

चान्द्रायणादि निकृतिं मुनयस्स्मरन्ति
पापक्षये प्रतिपदं तु परस्सहस्रम् ।
नाजीगणन् कथममी तव ताडनानि
बाह्यान्तरालरजसां परिमर्दकानि ॥ ४७ ॥

पादूः पादक्षतिविहतये घर्मतस्तालवृन्त-
श्शीतोच्छित्यै वसनमथ तच्छत्रमप्यातपाय ।
दातव्यानामिति परिणतिः पांसुसंसादनार्थं
सन्नद्धां त्वां किमिति विदधे देयमध्ये न कश्चित् ॥ ४८ ॥

तीक्ष्णं मुखे तव तु यावदिषीकतूलं
तावन्न सन्ति परिमार्जनि पांसवोऽमी ।
यद्यन्यथा मलिनयन्ति जगन्ति सद्यो
हन्तानुपस्कृतगुणा मृदुतल्पकेषु ॥ ४९ ॥

उच्चैरुदञ्चति कचाकचि संप्रहारे
दास्या विटस्य रतिशुल्कहृतस्सपत्न्योः ।
शान्तिस्त्वदीयपरिताडनकोटिभिस्स्यात्
सम्मार्जनि स्फुरदसभ्यवचोऽनुगाभिः ॥ ५० ॥

अन्याधीना क्षपयसि तनुं स्वैरमासंप्रपातं
सन्तन्वाना परगृहपरिष्कारमेवानुवेलम् ।
हा धिक्कष्टं तदपि नियतेर्व्यत्ययादत्यवज्ञा-
दृष्टान्ताय प्रतिविदधते दुर्जना मार्जनि त्वाम् ॥ ५१ ॥

यैरुद्धतैः क्वचिदनामि न जातु मूर्धा
क्षुद्रैस्तृणैस्स्वमुखदत्तपरप्रतोदैः ।
छेदश्च बन्धनमवाङ्मुखता च तेषां
स्थाने हि मार्जनि भवत्परिवृत्तिभाजाम् ॥ ५२ ॥

वाचा परं व्यवहरन्ति विशुद्धधर्मा-
नाचारतस्तु न मनागपि रूढशाठ्याः ।
प्राचां पथः कलुषयन्ति सतोऽपि ये ते
नीचास्त्वयैव ननु मार्जनि ताडनीयाः ॥ ५३ ॥

शीतार्दिता हिमऋतौ सलिलावगाहा-
द्भीता निगूह्य महिला दधते रजो याः ।
पूता भवेयुरथ ता यदि संलभेर-
न्नाताडनानि तव मार्जनि सङ्गतानि ॥ ५४ ॥

सूक्त्या सतां कुसुमकोमलया न यस्य
चेतः प्रसादमुपयाति रजोऽनुषङ्गात् ।
तत्पृष्ठताडनशतैरपयाति सद्यो
बाहीकमान्तरमिति द्विविधं रजोऽस्य ॥ ५५ ॥

एकोऽपि दूषयति मार्जनि सद्गुणौघान्
दोषो यथा सदसि लब्धमहाधिकारः।
नीचो बुधानिह तथा (नि)तिरयत्यभीक्ष्णं
त्वत्सद्गुणांस्तव तु तीक्ष्णमुखत्वमेकम् ॥ ५६ ॥

दुर्मेधसां सदसि वञ्चकपक्षपाति
मूढातिमूर्खकुटिलप्रमुखा हि सभ्याः ।
कोणेऽपि मार्जनि भवन्ति सभासदस्ते
विष्वक्पदत्रमुसलप्रमुखास्सशूर्पाः ॥ ५७ ॥

धिग्गर्ह्यवागिह तु वक्रतमोऽपि गोष्ठ्या-
मुच्चावचं कटु रटन् लभते प्रतिष्ठाम् ।
त्वं वर्तसेऽतिसरलापि निलीय कोणे
तच्चेदमागतमवाङ्मुखताफलं ते ॥ ५८ ॥

उच्चैः करं क्षिपतु जल्पतु वा यथेच्छं
मूढस्सभासु भविता न हि कश्चिदर्थः ।
त्वं चेदवाङ्मुखतयापि मनाक् प्रसर्पे-
रायान्ति मार्जनि रजांसि विनाशमाशु ॥ ५९ ॥

स्थेयात्पशुर्निजसभाधिकृतानुबन्धा-
दग्रे सभासु ननु राङ्कवकम्बलाढ्यः ।
त्वं वा वसेः क्वचन जर्जरभित्तिकोणे
जीर्णा न कश्चिदुभयोर्युवयोर्विशेषः ॥ ६० ॥

मत्सोदरस्सदसि तिष्ठति राङ्कवाढ्य-
स्सैषास्मि कोण इति मार्जनि मा व्यथिष्ठाः ।
सोऽयं विमुञ्चति मनाग्यदि मौनमुद्रां
त्वत्ताडितं सपदि कोणतले क्षिपन्ति ॥ ६१ ॥

उच्चैर्लघून् क्षिपसि मार्जनि सैव जातु
लग्नान् प्रदीपमपि मार्गरुधो गुरूंस्त्वम् ।
उच्छृंखलादिह खलात्कुदृशां सदस्या-
द्धन्या त्वमेव हि जगत्सु गरीयसी च ॥ ६२ ॥

कोणे नु तिष्ठसि निलीय सभाप्रवेशे
युक्तेऽपि मार्जनि रजः परिमार्जनाय ।
कृत्वापि कर्म पुनरप्ययसे तमेव
पूज्यासि दाम्भिकजनादिह दुस्सदस्यात् ॥ ६३ ॥

यो वात्सनीनजनताकपटप्रक्लृप्तं
धत्ते पशुस्तु बिरुदं तमथानुबन्धात् ।
यः ख्यापयत्यधिकृतोऽपि सभाधिकारे
त्वत्तस्तयोरनुगुणानि हि ताडनानि ॥ ६४ ॥

कृत्स्नं पणं विबुधहार्यतया सभायां
प्रख्याप्य मूढमपि पण्डितमात्मनीनम् ।
तत्साक्तरोति ननु यस्त्वधिकारदर्पात्
त्वत्तो नु ताडनममुष्य पदत्रतो नु ॥ ६५ ॥

धर्माधिकारपदवीमपि वावलंब्य
नीचस्त्वधर्मपदवीं विजहाति न स्वाम् ।
सम्मार्जनि त्वमपि नोज्झसि पूजितापि
संलुण्ठनान्यवकरेषु कुलागतानि ॥ ६६ ॥

पादाहतोऽपि ननु यस्सदसद्विवेक-
शून्योऽधिरोहति बलादिह मौलिदेशम् ।
पांसुश्च पांसुलमतिश्च य एष गोष्ठ्या-
मेतौ विनेतुमिह मार्जनि का त्वदन्या ॥ ६७ ॥

या मार्जनि त्वमिह यश्च खलस्सभायां
लब्धास्पदस्समुचितौ तनु दम्पती वाम् ।
आकारतो गुरु यदेतदलंध्यतायां (?)
हा हन्त वस्तु युवयोर्गुणतो न जातु ॥ ६८ ॥

न स्पर्शनं शुचि न वा गणनं गरीयो
दुर्मेधसस्तव च संसदि योऽत्र लिङ्गी ।
तीर्थं स्पृशन्ति परिमार्जनि सङ्गतौ वां
यत्रीचनीचजनतां तुलयन्ति चार्याः ॥ ६९ ॥

माजन्मभूरपनयामि रजः क्षणेन
सज्ञेति मार्जनि मनागपि दीर्घसूत्रा ।
स्वच्छाशयानविरतं मलिनीकरोति
गोष्ठ्यामिहाहितपदोऽनृजुरार्यलिङ्गी ॥ ७० ॥

स्थाने हि नाम युवयोः परिमार्जनीयं
पर्यायतस्तु परिवृत्तिरवाङ्मुखत्वे ।
त्वं चेन्मनाङ्मुखमुदासयसि क्षणेन
गोष्ठ्यां खलो य इह सोऽयमवाङ्मुखः स्यात् ॥ ७१ ॥

स्त्रीणामजानां पदजं खराणां
तवापि सम्मार्जनि यद्रजः स्यात् ।
भवेदशुद्ध्यै च तदश्रियै च
सदस्यमुष्मिन् खलसङ्गतिश्च ॥ ७२ ॥

उत्कर्षोऽप्यपकर्षवत्समशिरा जागर्ति तूपानह-
स्सम्बन्धात्तु गुरोर्लघोरुत न सा युष्मत्तुलारोहिणी ।
आनाशादनवाप्य गौरवकथौ नीचौ युवां केवलं
या त्वं मार्जनि यः खलस्सदसि वां साजात्यमूर्जस्वलम् ॥ ७३ ॥

गर्वायते मितगतिस्तु खलः किमु स्या
दृच्चैश्शिरास्स बहुशो धनसङ्गतिश्चेत् ।
उच्चैस्तमा तव तु मार्जनि सा तथापि
चित्रं न जातु पुनरुद्धुरकन्धरासि ॥ ७४ ॥

ये तन्वते सदसतोस्तु विवेचनाय
व्यापारिता अपि तयोरिह वैपरीत्यम् ।
दुर्मेधसस्सदसि येष्वधिकारिसंज्ञा
सार्थाक्षरा भवति ते तव दासदासाः ॥ ७५ ॥

ध्यायन् प्रहारभयतो भवतीं सभाया-
मस्यां नु मार्जनि खलः कुचरित्रचुञ्चुः ।
एकात्मतामचिरमश्लथतैलधारा-
कारस्मृतिर्भ्रमरकीटनयात्स यायात् ॥ ७६ ॥

अग्नेरद्भ्यश्शुद्धिमर्काच्च वायो-
स्सद्वस्तूनामाहुरार्याः परेषाम् ।
उद्वृत्तानां पांसुलानां तु गोष्ठ्यां
सम्मार्जन्यास्त्वत्त आहो पदत्रात् ॥ ७७ ॥

निर्गन्धसम्पदपि वा पघनस्त्वदीयः
पूतीति नाम लभते बत दैवयोगात् ।
अस्मिन् खलस्सदसि बिभ्रदसह्यगन्धं
धत्ते न जातु बत नाम गुणानुरूपम् ॥ ७८ ॥

धिङ्मां त्वया सरलया सदृशान् सभायां
मूढान्विवक्षुमिह पण्डितलिङ्गिनोऽमून् ।
तुल्यास्त्वया (हि)च तुलया ननु पक्षपाता-
दुच्चैर्लघून्नयति यातु गुरूनधस्तात् ॥ ७९ ॥

अप्याघाताप्रतिपदकृतादप्रशान्ताः प्रतीपा
व्यावल्गन्ति प्रकृतिलघवः पांसवो ये प्रयोत्तुः ।
ते शाम्यन्ति क्षुभितगतयो मार्जनि त्वत्प्रहारात्
सेचंसेचं प्रसृतिविसृतैर्गोमयाम्भोभिरारात् ॥ ८० ॥

दुश्चिन्तनक्षणकृतक्षणकार्तवीर्य-
भूम्ना कदा त्वमिह मार्जनि सन्निदध्याः ।
एषामुपोढरजसां सहसा खलानां
संघट्टनाय समितावमितप्रभावा ॥ ८१ ॥

आलोच्य मार्जनि दशामिह तावकीना-
मेनां त्रिशङ्कुरिति संप्रति संप्रतीमः ।
सोऽवाङ्मुखव्यतिकरस्तदनार्यधाम
सा वा कुलीनगतिरित्यथ शङ्कवोऽमी ॥ ८२ ॥

पिञ्छैर्विधाय भवतीं मृदुभिर्भदन्ता-
स्सञ्चारसीम्नि चरतः कृमिकीटकस्य ।
उत्सारणाय सततं नु वहन्त्यहिंसा-
धर्मध्वजो भवसि मार्जनि तावदेषाम् ॥ ८३ ॥

नीचानामुत महतां नु कर्मणा वा
जात्या वा भुवि धनिनामतद्वतां वा ।
यान्येषामिह सदनानि मार्जनि स्यु-
स्सञ्चारैस्तव तु विना न पावनानि ॥ ८४ ॥

सद्यो महीतलमलं विमलं क्षणेन
नेत्रोपसक्तिमधिगम्य परं निशान्ते ।
विश्वं प्रकाशयसि मार्जनि चंक्रमैस्त्वां
मन्यामहे मिहिरदीधितिमेव नित्यम् ॥ ८५ ॥

त्वां राजसं गमनतस्स्फुटमाचरन्ती-
मत्युज्वलं कुवलयं न रविप्रसक्त्या ।
रात्रिं नु मार्जनि मिनोमि यया त्वयार्या
निश्चिन्वते हि सदसत्पथसंविभागम् ॥ ८६ ॥

पञ्चाननासि परिमार्जनि चंक्रमेषु
नित्यं परिस्फुरति तेवनतस्स्वरूपम् ।
संप्रद्रवन्ति वर (न?) दन्तिकरेणुसङ्घा-
स्सद्योनिशातनखराग्रविलूनबन्धाः ॥ ८७ ॥

भिक्षर्न जातु भुवि मार्जनि वंशकाण्डा-
द्दण्डी स यस्तु विषयेषु बिभर्ति दण्डम् ।
भोगाशया कपटभिक्षुपदं गतो य-
स्स त्वां चिराय विभृयात्स्वरजोपनुत्यै ॥ ८८ ॥

उच्चैरजोपगमनं तनुषेऽनुवेलं
वाचाटशून्यवचसौ विपरीतवृत्तौ ।
सद्यस्तनोषि निजवैभवतोऽधिगम्य
विन्देम मार्जनि गिरामधिदेवतां त्वाम् ॥ ८९ ॥

सूत्रानुबन्धवशतः परिवर्तमाना
कुत्सास्पदा समिति सन्तनुषे विचारम् ।
तुल्या स्थ मार्जनि भटो भवती कृती च
नाशाश्रितापदमिता हि गतिर्यतो वः ॥ ६० ॥

स्वीयाभिमानाद्यदि तद्धितेऽस्या
वृद्धामवृद्धामपि सङ्गृणन्तः ।
जनास्त्वनच्छा किल मार्जनी ये-
त्युशन्त्यहो प्रत्ययसङ्गतिं ते(?) ॥ ६१ ॥

बहुव्रीहिसमाहारप्रसक्ता त्वं समासतः ।
सूत्रानुबन्धरसिका पाणिनीतासि मार्जनि ॥ ६२ ॥

व्याप्तिं दधाना निरुपाधि गेहे
ततः परामर्शमवाप्य पश्चात् ।
प्रकल्पसे मार्जनि साधुसिद्ध्यै
गृणन्ति ते काणभुजीं न हि त्वाम् ॥ ६३ ॥

शक्तिरितरान्वये सति
पदे पुनर्न स्वयं यतोऽर्थाय ।
भाट्टमतस्य तु सरणिं
मार्जनि मन्यामहे भवतीम् ॥ ६४ ॥

के वा गिरीव सुकविप्रतिपादितायां
हेवाकिनस्त्वयि तु मार्जनि नासते यत् ।

सेवावशादुभयतो गुणसन्निबन्धात्
भावानुगो विजयतेध्वनिसंप्रहारः ॥ ९५ ॥

या मिथ्याध्यवसायतः परिणतौ (ना)सापह्नवो दुर्जन-
स्स्वाक्षेपात्परिवृत्तिमेत्य तनुषे कस्य प्रतीपं स्थिता ।
व्याघातं विषमं विषादमसकृद्व्याजस्तुतिप्रक्रमै-
रश्रान्तं सुधियां प्रहर्षणमतस्सोल्लेखमापद्यते (?) ॥ ९६ ॥

विभावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः ।
आनीयमाना सारस्यं त्वं मार्जनि रसाकृतिः ॥ ९७ ॥

क्षेत्रेष्वसाधुचरणात्प्रतिकूलवाता-
ल्लोके जनस्य बहुधातुविकारभाक्षु ।
कामं चिकित्ससि रसोपहितैः प्रयोगै-
र्मतासि मार्जनि परा भिषजां त्वमेव ॥ ९८ ॥

भूमानमेव सुखमानवदात्मनो यो
नो निश्चिनोति परिमार्जनि मन्दचेताः ।
ज्योतिर्विदामपशदात्त्वमितः प्रशस्या
व्यातन्व(ते)ती स्फुटतयाग्रहवारभेदान् ॥ ९९ ॥

भिन्नेषु वस्तुषु बत श्रुतिदर्शनाभ्यां
स्वीयैरभेदधियमातनुषे प्रयोगैः ।
स्थाने हि नाम तदवाङ्मुखयन्ति धीरा-
श्शून्याश्रयां समदशाङ्करसंङ्गतां त्वाम् ॥ १०० ॥

आदौ तृणानि पृथगेव मतानि यानि
तेभ्यः परस्परविलक्षणसन्नियोगात् ।
वस्तु त्वमस्यथ तु नासि च तद्वियोगे
लोकायतत्वमिह मार्जनि सङ्गतं ते ॥ १०१ ॥

यज्जीर्णखण्डपटसंवलितोरुमूला
यत्संहतैव परिमार्जनि भासि युक्तम् ।
नैतत् क्षमं तव समाध्वमतापि यत्त्वं
धूनोषि चावकरवन्मणिमञ्जरीं ताम् ॥ १०२ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति त्रितयं गुणानां
तस्याधिपा हरिविरिञ्चिहराः क्रमेण ।
तांस्ते गतागतिवशात्परिवर्धयन्त्या
भावं नु मार्जनि तवाऽऽकलयाम्यमुं कम् ॥ १०३ ॥

पुच्छात्मना परिणताऽधि(दु)धुनोषि धूलिं
काये पशोर्यदमुतोऽप्यनिवार्य पांसुम् ।
सम्मार्जनीह महिषीशतकादिकं तत्
सम्मार्ष्टुमेतदलमेव वपुर्भवत्याः ॥ १०४ ॥

आश्चर्यशालिनि कलाविह साधु धन्ये
चैतन्यभावमचिराद्वहसीति मन्ये ।
यन्मार्जनि प्रतिकलं जगतीह नाना-
रीतिस्स्वयं परिणतिं वलतेऽश्नुवाना ॥ १०५ ॥

लघीयांसः पांसोरपि सदसि नीचाः कृतपदाः
शतं वा तेनैकं क्रममभिषहेरन्निह तव ।
तथापीर्ष्यामिदोगुरुवपुरमीषामत इदं
सुपर्याप्तं मन्ये तव शतकमेकैकहतये ॥ १०६ ॥

प्राचां तथाहि समयस्तु शतं सहस्र
मानन्त्यवाचकमिति प्रथितो जगत्याम् ।
तन्मार्जनीशतकमेतदनेकधा स्यात्
सन्ताडनाय कुधियां सुधियां मुदे च ॥ १०७ ॥

दिङ्मात्रदर्शितमथापि यदत्र वस्तु
संवादशालिललितोच्छ्वसितं तनोति ।
अद्यान्तरङ्गमनहंयुमहाशयानां
क्षोदिष्ठचेष्टितदृढोष्मविसंस्थुलानाम् ॥ १०८ ॥

दुष्कर्मणां प्रकटनेन रहः कृतानां
धार्येऽपि शर्मणि खला इह ये कवन्ति ।
तान् मार्जनि प्रहरकाममुपानहात्म-
सख्या सदैव मिलिता शरदां शतानि ॥ १०९ ॥

उत्क्षिप्तैः परितो रजोभिरसकृत्पौरस्त्यवात्यारया-
त्कर्णाटोदयतुङ्गमङ्गलपदं हा हन्त संछाद्यते ।
तान्युन्मार्जय शीघ्रमस्तु विशदालोको जनन्या यतो
नेदीयांस्त्वरयत्ययं सुमनसां नाथस्य भव्योत्सवः ॥ ११० ॥

मूर्छन्मोहमदान्धबन्धुलकुलद्वारावधानक्षण-
क्षुभ्यद्रेणुमलीमसाः कति न वा जीवन्ति सम्मार्जनि ।
त्वामाधाय रमाधवप्रिययदुक्षोणीधराधित्यका-
वीथीशोधनमाचरंस्त्रिजगतीमूर्धानमारोहति ॥ १११ ॥

यदुगिरिशिखारेखारेणुप्रमार्जनि मार्जनि
प्रचरभवतीमद्धा बद्धाञ्जलिः प्रणमामि ताम् ।
मनसि विमले सीम्नीवाद्रेर्नृणां तव चंक्रमै-
र्ललितकमला(..)लोलस्सम्पत्सुतः क्रमते हरिः ॥ ११२ ॥

॥ इति सम्मार्जनीशतकं समाप्तम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका

EXPLANATORY NOTES

Verse No.1. कमलासहायः स्वेच्छाहरिः Lakshmi-Nṛsimha, the presiding deity at Yadugiri Yathiraja Matha.

2. व्यतिकरः contact. भिन्नां तरङ्ग सरणिम् and also भिन्न - अन्तरङ्ग - सरणिम्.

3. संरम्भे + एषः, संरम्भः Commotion. अच्युत - सम्प्रदायः and also अ-च्युत-सम्प्रदायः.

4. संविभागः share. सगन्धः - Kindred person. The meaning of the verses 2-4 is obscure and अन्वय is not clear. The intention of the author seems to be to say that-

Any person who comes into contact with the capital of Karnataka, even for a few moments, will experience the differing temperaments of its people, like a series of waves of the ocean.

Alas ! In the commotion caused by the clash among arrogant men, even though the unbroken tradition/Vaishnava tradition manifests itself, it melts away like the waves of the ocean (striking againt the coast) due to present times, when one is afraid of the

disappearance of sincerity. But, as this tradition is very strong, it never disappears completely, among kindred people. Especially in the assemly of learned men, this tradition is expressed by men of taste in an indescribable way.

5. गुम्भना good composition. The two halves of this verse are separate sentences.

6. अर्च = praiseworthy. पदत्रम्, पादूः Sandal, Shoe.

7. अञ्जिमा polish, clarity, चङ्गिमा beauty. लघिमानं अस्यन् (lit. Casting away levity) overshadowing the defects (of the composition).

12. उपह्वरः lonely place.

16. परमात्मवित्तिः Knowledge of the Supreme (ब्रह्म). निर्विचिकित्सता freedom from doubt. इषीकतूलम् soft fibres of reed. reed-cotton. cf. तद्यथेषीकातूलमग्नौ प्रोतं प्रदूयेतैवँ हास्य सर्वे पाप्मानः प्रदूयन्ते य एतदेवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति (Chandogya Upanishad 5-24-3).

23. बल्वजः a Kind of coarse grass.

25. शिक्यम् a loop of rope (Kannada - Nelu).

27. कुलीन and कु-लीन (कुः = earth).

28. कडङ्गरीयः = dried grass for animal feed.

29. तार्णी = तृणमयी, मेचकः eye of a peacock's tail.

30. ह्रीबेरम् = a kind of scent - bearing grass (Marathi वाळा, Kannada मुडिवाळ) प्रालम्बः pendent, वितानः Canopy.

35. खलपूः (m,f) Sweeper, also purifier of a villain.

43. पांसुला licentious woman, harlot, also dusty ground ; पांसुं लाति इति पांसुला = मार्जनी

The first half is one sentence.

When a man marries a harlot, against the advice of his well wishers, the सप्तपदी is observed by holding her स्तन(not-पाणि.) सद्यः - स्तनपरिग्रहचमत्कृति for पांसुला; for मार्जनी, सद्यस्तन - ग्रहचमत्कृति.

44. प्रायव्रतादिग्रहः observance of many rituals.

46. विच्छुरणं = sprinkling.

49. अनुपस्कृत = not appreciated. अल्पकेषु for lowly persons.

50. विटस्य रतिशुल्कहृतः दास्याः (कारणात्) सपत्न्योः (ऊढायाः दास्याश्च) कचाकचिसम्प्रहारे उच्चैरुदञ्चति (सति) इत्यन्वयः

52. प्रतोदः Sharp instrument.

56. तिरयति obstructs, obscures.

62. दूरान्वय is required here to make sense. मार्गरुधः लग्नान् गुरून्, प्रदीपमपि

64. अनुबन्धः = सम्बन्धः relationship.

66. अवकरः dust.

68. The meaning of third line cannot be made out.

69. यः अत्र लिङ्गी (तस्य) दुर्मेधसः. लिङ्गी pseudo-ascetic, person who wears शिवलिङ्ग.

There was a tussle between श्रीवैष्णव's and वीरशैव's over religious observances at the Mysore palace. This might be the author's reaction to this tussle. Verses 3 and 4 may also have a reference to this tussle.

नीचनीचजनता = नीचश्च नीचजनता च or नीयनीयः = नीचानामपि नीचः

70. मा आजन्म भूः. The first half of the stanza may be construed as सज्जा रजः क्षणेन अपनयामि इति आजन्म मनागपि दीर्घसूत्रा मा भूः.

73. First half may be construed as उपानहः गुरोः सम्बन्धात् उत्कर्षोऽपि लघोः (सम्बन्धात्) अपकर्षवत् समशिराः जागर्ति। सा (उपानत्)-युष्मत्तुलारोहिणी न उत?

Here उत is used in the sense of interrogation.

आनाशात् अनवाप्या गौरवकथा याभ्यां तौ. ऊर्जस्वलम् = बलवत्

74. गर्वायते is क्यङन्त; उद्धुरकन्धरा = Stiff - necked.

75. अधिकारिसंज्ञा सार्थाक्षरा i.e. अधिक + अरि

78. पूतिः = दुर्गन्धयुक्ता Stinking.

79. पण्डितलिङ्गिनो मूढाः त्वया तुलया च तुल्याः

81. क्षण (m, n) a lucky moment.

क्षणकृतक्षणः one who has got an opportunity at a lucky moment.

82. त्रिशङ्कु पक्षे - कुलीनगतिः = fate of a well born person मार्जनीपक्षे, कु-लीनगतिः = fate of one who clings to the earth. शङ्कवः Sharp ends.(of मार्जनी).

87. वनतः स्वरूपम् for पञ्चानन. अवनतस्स्वरूपम् for मार्जनी. वरत् + अन्तिक + रेणु for मार्जनी वृञ् (आवरणे) belongs to the आधृषीय subgroup of चुरादिगण and hence णिच् is optional. So वरति and वारयति are alternative forms (सिद्धान्तकौमुदी). वरत् (covering) is शत्रन्त of धातु without णिच्। Vidwan Sharma opines that वनदन्तिकरेणु is a better reading.

89. उच्चैः अजोपगमनम् and उच्चैः रजोपगमनम् for गिरां अधिदेवता and मार्जनी respectively.

90. सूत्रानुबन्धवशतः = according to a plan, for भट and कृती; being bound by a fibre for मार्जनी. समित् battle, association, कृती = wise person. अशास्त्रिता not following शास्त्र for कृती and not having a शस्त्र for भट शास्तृ one who controls, शास्त्रा इता = शास्त्रिता. मार्जनी's गति (movement) is dependent on the person who uses it.

91. तद्धित, प्रत्यय and वृद्ध are technical terms in grammar. In spite of our best efforts, we could not make out the meaning of the stanza.

92. पाणिनि is engaged in application of rules of बहुव्रीहि and समाहार (द्वन्द्व and द्विगु) † मार्जनी is engaged in collecting many grains of corn into heaps.

पाणिनी appreciates सूत्र and अनुबन्ध. मार्जनी is appreciative of being tied by a string, as if there is no string, it ceases to exist. पाणिनिना इता पाणिना नीता वा पाणिनीता. The मार्जनी has become a follower of पाणिनि.

93. व्याप्ति, परामर्श, साधुसिद्धि are technical terms of न्यायवैशेषिक school of philosophy. Although मार्जनी is connected with these terms (though in a different sense), people do not call her काणभुजी ie. follower of कणाद the expounder of वैशेषिक.

The meaning of first 3 lines as applied to मार्जनी is clear.

94. The first half of the verse refers to the भाट्ट interpretation of Mimamsa Doctrine about पदशक्ति.

As regards मार्जनी, the construction is इतरान्वये असति (मार्जन्याः) शक्तिः स्वयं पुनः पदे अर्थाय यतो न (भवति) (ततः) = because the power of मार्जनी would be useless, by itself, on the path (while sweeping it), unless it is applied by another person, therefore.

95. हेवाकिन् one who is eager ध्वनिसंप्रहारः, अध्वनि (मार्गे) संप्रहारः च.

96. परिणति (= परिणाम), अपह्नव (=अपह्नुति), आक्षेप, प्रतीप, व्याजस्तुति उल्लेख are names of अलंकार's. But it is not possible to make out the meaning of this stanza.

98. क्षेत्रम् = देहः. प्रतिकूल वातः - adverse action of वात one of the three humours of the body, according to आयुर्वेद। विकार भाक्षु is a विशेषण of क्षेत्रेषु. विकारः disease. बहु-धातु-विकार-भाक्। There are seven धातु's essential elements of the body, according to आयुर्वेद. रसोपहित प्रयोगः = mercury preparation. These are as applied to भिषक्।

The meanings as applied to मार्जनी are clear. In मार्जनी's case बहुधा तु विकार भाक्षु. सोपहित प्रयोगः = forceful action (?)

99. भू-मानम् dimension of the earth, measuring or computing the movements of the earth. ज्योतिर्विदां अपशदः a wretched astronomer ग्रह वार भेदः different planets and weekdays. For मार्जनी, ग्रहवारभेदः = different types of grip.

103. वर्धनम् increase for सत्त्व; cutting for रजस् and तमस्.

104. महिषीशतकादिकः संमार्ष्टुम् By this, he seems to indicate, indirectly, that this work of his excels महिषशतक of वाञ्छेश्वर, an excellent विडम्बनकाव्य (satirical work). If so, it is a very tall claim. वाञ्छेश्वर had the title श्लेषकविसार्वभौम.

105. परिणति अश्नुवाना वलते

108. क्षोदिष्ट = mean (?) विसंस्थुल = agitated. अनहंयु = unselfish.

109. कवन्ति seems to be प्रामादिक. It should be कवन्ते = make noise.

110. पौरस्त्यवात्या Eastern whirlwind. During the 50 years of Commissioner's rule of Mysore, a large number, of officers in Madras service were appointed to high offices of Mysore State. These officers did not allow Mysorean officers to get their due places. The author seems to be The author seems to be referring to this.

111. बन्धुलः bastard. Many persons have blackened themselves by waiting at the doors of bastards, wishing to be benefited by them. If any one among them starts sweeping the roads of यदुगिरि, a favourite of रमाधव, he will reach the top of the three worlds. (attain salvation).

112. तां भवतीम्. तत् is used in the sense of well known. The deity presiding at the famous चेलुवनारायण temple of यदुगिरि (Melkote) is called Chelvapillai (in Tamil) or संपत्कुमार. Instead of संपत्कुमार, संपत्सुत has been used here. क्रमते = विजयते excels.

NOTE

1. In many places, instead of the literal meaning, a meaning near to it, suitable to the context, has been given.

2. often दूरान्वय and विभक्तिविपरिणाम had to be resorted to, to make sense of the stanzas.

3. The explanations given above, are mainly based on the discussions I had with Vidwan Ranganatha Sharma.

Prof. Gargeswari Venkatasubbiah

Born in 1909, Prof. Gargeswari Venkatasubbiah graduated in 1928 from the University of Mysore studying Sanskrit, Mathematics and Experimental Psychology. In 1930 and 1932, he obtained his M.A. (Maths) and B.T. Degrees. First an Associate of the Institute of Actuaries (AIA), London (1939), he subsequently (1954) became a Fellow there (FIA). He is a Fellow of Royal Statistical Society, London and a few other Organisations.

He taught in a High School for a few years and became the Professor of Actuarial Science and Statistics at Brihan Maharashtra College of Commerce, Pune (1945-56). After retirement from LIC of India, he has been serving as a consulting Actuary at Bangalore.

Prof. Venkatasubbiah is an erudite Scholar in Sanskrit and Kannada also. Among his translations are. Short stories of Dr. Masti Venkatesha Iyengar (into Sanskrit), Bhartrhari's Vakyapadiya (into Kannada) and Mahisha Shataka (into English).

Royal court officers why not the sweepers, who are equally incompetent? (25)

O ! मार्जनि ! You abandon your present body made of reeds and acquire one of peacock's feathers. The rulers will then, tie you up in golden threads, give you a different name and also honour you with a title. If only your body had a sweet scent, people would have used you as pendants from their canopies. (29.30)

Why have the sages who have prescribed चान्द्रायण and many other observances for the atonement of sins, not prescribed your beatings as one of the observances ? (47)

How is it that no one, who has prescribed that fan, sandals, clothes and umbrella are to be given as gifts on certain occasions, has included you the destroyer of dust/sin (पांसु), in the list of such articles? (48)

In stanzas 49-84, the author prescribes belabouring with a broom (मार्जनीताडन) as a punishment to persons who transgress certain moral codes or commit social offences. He is particularly harsh on incompetant officials, whose only qualification to hold important positions is that they are the relatives or favourites of officers appointing them, and also on the officers who appoint such persons.